

Kasteelkatern

December - 2006 - Nummer 18 - Jaargang 8

Periodiek van de Nederlandse Kastelenstichting

Van de redactie

In deze aflevering heeft de redactie van Kasteelkatern artikelen voor u geselecteerd die afkomstig zijn van schrijvers uit het hele land. Van Ida Stamhuis, conservator van de Groningse Menkemaborg, kunt u in de rubriek De Schijnwerpers... lezen over geheimzinnige bakken in de kelder van die borg. Wie de conservator van de Menkemaborg kan helpen met het vinden van een antwoord op de vraag waarvoor die bakken hebben gediend, nodigen we uit om te reageren.

Over het groen rond onze kastelen en buitenplaatsen schrijft Thera Lindenbergh, beleidsmedewerker van de Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen. In haar artikel ‘Groen’-monumenten op de kaart zal duidelijk naar voren komen dat behoud van het bijbehorende groen rond onze kastelen lang niet zo vanzelfsprekend is als vaak gedacht wordt. Uit Den Haag ontvingen we een informatief

artikel van de hand van Heleen Vieveen over de topografische afdeling van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, waarin voor de kastelenonderzoeker een schat aan kasteelafbeeldingen te vinden is. Mocht u overigens een artikel willen publiceren voor Kasteelkatern, neem dan gerust contact op met de redactie van Kasteelkatern bij de Nederlandse Kastelenstichting. Uw inzendingen zijn altijd welkom.

Wilt u tijdens de feestdagen op een bijzondere manier kennis maken met kastelen, kijk dan ook eens op de Kerstagenda. De redactie van Kasteelkatern wenst u met een glas *Clareyt* in de hand (zie culinaire rubriek) fijne feestdagen toe.

Robbie Dell’Aira
hoofdredeacteur Kasteelkatern

Estafettecolumn

Historische Uitgeverij Matrijs bestaat dit jaar 25 jaar. Dat betekent al 25 jaar cultuurhistorie in boekvorm. Aangezien de Nederlandse Kastelenstichting en Uitgeverij Matrijs als sinds 1996 samen boeken over kastelen en buitenplaatsen maken, laat de redactie van Kasteelkatern in deze laatste column voor 2006 graag Toine Maas, uitgever bij Matrijs, aan het woord.

Tegenwoordig worden termen als cultuurhistorie of erfgoed gebruikt als het over ons verleden gaat. Deze eigentijdse woorden horen bij een nieuwe tijd met een enorme kennishonger naar historische achtergronden. Winkelstraten, woonwijken of bedrijventerreinen zijn overal op elkaar gaan lijken; zelfs het landschap is na de ruilverkavelingen met een veel betere afwatering veel eenvormiger geworden. In reactie hierop - nu we ons dat kunnen veroorloven - is er de behoefte ontstaan om onze identiteit zichtbaar te maken. Stadsbesturen, waterschappen en andere overheden zijn op zoek naar zaken die kenmerkend zijn voor de eigen plaats of streek. Zo komen we al snel terecht bij ons verleden en ontstaat op vele plaatsen behoefte aan reconstructie van de stedelijke bebouwing of zelfs het landschap. In Utrecht worden gedempte grachten

weer opnieuw gegraven en in Nijmegen is de bevolking in meerderheid voor de herbouw van de kasteeltoren op het Valkhof, zoals u in de vorige aflevering van Kasteelkatern heeft kunnen lezen.

Matrijs juicht het toe als het verleden als inspiratiebron dient voor infrastructurele vernieuwingen en wij reiken met onze boeken graag de noodzakelijke kennis aan. Opvallend vaak blijken kenmerken van een kasteel of kasteelterrein gekozen te worden bij landinrichting of stedenbouw. We hebben met het fenomeen kasteel dus blijkbaar met de bovenste categorie cultuurhistorie van doen. Bij dit alles ontstaan als vanzelf levendige discussies. Soms worden voorgenomen reconstructies als door-geslagen nostalgie afgedaan; voor anderen is het verleden wél de meest optimale inspiratiebron bij wat wij willen veranderen in ons land. Ik sluit me hierbij aan; daarvoor is het verleden van ons land meer dan interessant genoeg.

Toine Maas
uitgever Stichting Matrijs

Voor meer informatie over het jubileum van Uitgeverij Matrijs zie: www.matrijs.com

Colofon

Kasteelkatern is een uitgave van de Nederlandse Kastelenstichting en verschijnt 3 keer per jaar.

■ **Redactieadres Kasteelkatern**
Nederlandse Kastelenstichting
Markt 24
3961 BC Wijk bij Duurstede
T 0343-578995
F 0343-591403
E info@kastelen.nl
I www.kastelen.nl

■ **Hoofdredeacteur**
Drs. R. Dell’Aira

■ **Eindredeacteur**
Mevr. drs. W. Landewé

■ **Redactie**
F.P.R. de Bruin
Drs. R. Dell’Aira
Mevr. drs. W. Landewé
Mevr. drs. J.M.M. Wielinga
Mevr. K. Steenbrink M.A.

■ **Aan dit nummer werkten mee**
Ida Stamhuis
Toine Maas
Thera Lindenbergh
Heleen Vieveen

■ **Omslag**
Kasteel Heukelum. Foto: R. Dell’Aira. Collectie NKS.

■ **Vormgeving & Druk**
GVO grafisch bedrijf bv, Veenendaal

■ **Oplage**
2000

De NKS aanvaardt geen verantwoordelijkheid voor ingezonden stukken en behoudt zich het recht voor om ingezonden stukken zonder opgaaf van redenen te weigeren. Aan alle artikelen wordt de meeste zorg besteed, maar de ervaring heeft geleerd dat desondanks fouten niet geheel te voorkomen zijn.

Kasteelkatern is een uitgave van de NKS en wordt gratis toegezonden aan de begunstigers en relaties van de stichting.

U kunt uw reactie of artikel sturen naar hierboven genoemd adres. Mocht u teksten uit deze uitgave willen overnemen, neemt u dan contact op met de redactie.

De uiterste datum voor het inleveren van kopij voor het volgende nummer is: 1 februari 2007.

De volgende uitgave van Kasteelkatern verschijnt in april 2007.

Groen

‘Groen’-monumenten op de kaart

Stel je voor: een kasteel als Middachten, maar dan ontdaan van parkbos, prachtige tuinen, majestueuze lanen en waterpartijen. Het is als een schilderij, waarvan men de helft weggesneden heeft; als een parfum dat niet geurt. De groene setting is een niet weg te denken onderdeel van kastelen en buitenplaatsen. Dat is ook logisch, want de parken en tuinen rondom de gebouwen zijn sinds eeuwen een onlosmakelijk onderdeel van de architectonische compositie en waren van wezenlijk economisch belang. De bewoners schiepen er genoeg in de meest betoverende parken en tuinen aan te leggen, die als het ware een verlengstuk vormden van de kamers en zalen van het kasteel. Aan de ambities van deze vroegere bewoners danken wij tegenwoordig de prachtige, inspirerende, veelzijdige ensembles van huis en park.

De rijksoverheid heeft eind vorige eeuw besloten dat dit cultuurhistorisch erfgoed be-

houden moet blijven. Zij bracht niet alleen de gebouwen, maar ook de groene setting onder de bescherming van de Monumentenwet (in vakjargon: complex historische buitenplaats). Op een kadastrale kaart is met de zogenaamde bolletjeslijn het beschermde gebied exact vastgelegd.

Toch zijn er anno 2006 nog talloze voorbeelden van (dreigende) aantasting van deze groene context. Bijvoorbeeld door nieuwe wegen of door nieuwbouw. Hoe kan dat? In veel gevallen simpelweg omdat plannenmakers er niet van op de hoogte zijn dat het groen waarmee ze te maken hebben, zelf ook een beschermd rijksmonument is. Het cultuurhistorisch belang wordt dan onvoldoende meegewogen. Dit vormt een ernstige bedreiging voor de groene setting van een kasteel/buitenplaats.

Het is dus van groot belang dat de monumentenstatus van het 'groen' veel meer bekend-

heid krijgt. Hoe doe je dat? In de eerste plaats kunnen de gemeenten hier een belangrijke rol spelen. Als zij er voor zorgen dat het beschermde ('groen')monument integraal in het bestemmingsplan wordt weergegeven, met aanduiding van de exacte grens, dan kunnen de plannenmakers hier al in een beginstadium rekening mee houden. In de tweede plaats zou een volledige weergave van het 'groen'-monument op de provinciale cultuurhistorische waardenkaarten hieraan kunnen bijdragen. Kortom: een volledige weergave van de beschermde tuinen en parken op overheidskaarten is een uitstekend middel om te komen tot een betere bewustwording en dus behoud van het unieke culturele erfgoed, dat het ensemble van kasteel en park/tuin vormt.

Thera Lindenbergh
Beleidsmedewerker Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen
Inlichtingen: tel. 0570-698178

■ Landgoed Middachten vanuit de lucht gezien. Foto: Ad van Beurden fotografie Velp. Collectie Stichting PHB.

‘Voor een kasteel met een ziel is altijd geld’

Ooit was het een Hollands kasteel. Tegenwoordig is het Gelders, maar het ligt nog altijd nabij de grenzen van Utrecht en Zuid-Holland. Kasteel Heukelum, gelegen bij het gelijknamige stadje aan het riviertje de Linge, kent een lange geschiedenis die terug gaat naar de Middeleeuwen. Vandaag de dag wordt het particulier bewoond door een van Neerlands jongste kasteelbewoners: Jan Willem Ruyten. Als geen ander laat hij zien hoe een particulier kasteel op waardige wijze in stand kan worden gehouden.

Op de lange oprijlaan valt het strak aan-geharkte grindpad meteen op. De tuinen, waarin zich oude bomen en watertjes be-vinden, ademen een sfeer van frisse jeugd-geheid. Diezelfde sfeer proeven we ook als we op de ophaalbrug voor de hoofdingang van het kasteel staan. Jan Willem Ruyten bewoont het kasteel met zijn echtgenote. De bel-etage, die uit een aantal indrukwekkende achttiende-eeuwse stijkamers bestaat, wordt gebruikt voor representatieve doeleinden. Op de eer-ste verdieping van het kasteel bevinden zich de privé-vertrekken van de familie Ruyten. In de kelders zijn een grote historische keuken, het huismuseum en een archief gevestigd.

Over de geschiedenis van kasteel Heukelum is nog weinig geschreven. Hierin hoopt Ruyten verandering te brengen door niet alleen aan-dacht op het materiële behoud van het kasteel te vestigen, maar ook op het immateriële be-houd ervan. ‘Wanneer het kasteel gesticht is weet ik niet’, vertelt Ruyten, ‘maar volgens dendrochronologisch onderzoek dat in de middeleeuwse poorttoren verricht is, moeten

rond het jaar 1280 bouwactiviteiten hebben plaatsgevonden. In de late Middeleeuwen en zestiende eeuw werd kasteel Heukelum bewoond door de familie Van Arkel.’

Tussen ongeveer 1574 en 1601 werd kasteel Heukelum bewoond door Catharina van Gelre, een bastaarddochter van hertog Karel van Gelre. Zij speelde tijdens de Nederlandse Opstand tegen Spanje als Spaansgezinde heer-seres een prominente rol in de geschiedenis van het westelijk deel van het Gelders Rivierengebied. Toen zij na hevige gevechten haar verwoeste kasteel in Waardenburg moest verlaten, werd zij gevangen gezet in Zaltbom-mel. Volgens een overlevering werd Catharina ternauwernood van de doodstraf gered. De Prins zou vlak voor haar terechtstelling ten tonele zijn verschenen en de woorden ‘Ik voer wel oorlog tegen Spanjaarden, maar niet tegen dames’ hebben uitgeroepen. Vrouwe Catharina werd naar kasteel Heukelum ver-bannen, waar zij op hoge leeftijd overleed. De negentiende-eeuwse schrijver Jacob van Lennep schreef een omvangrijk toneelstuk

over haar dat destijds door een groot publiek enthousiast werd ontvangen. (De titel van dit toneelstuk: ‘De vrouwe van de Waardenburg. Dramatisch tafereel in twee afdelingen’.) Na Catharina’s dood in 1601 kwam het kasteel via haar dochter Elizabeth in handen van de Vlaamse familie De Thiennes.

Toen het kasteel in het rampjaar 1672 door de Fransen werd verwoest, bleef het enige tijd een ruïne totdat het in 1734 opnieuw door Johan van der Stel werd opgetrok-ken. Sindsdien heeft het de indeling van een symmetrisch dubbel Amsterdams grach-tenhuis. ‘Eigenlijk heel standaard’, benadrukt Ruyten. ‘De middeleeuwse poorttoren heeft de familie Van der Stel opgenomen in het vernieuwde kasteel en is hiermee het oudste bouwlichaam van het geheel.’ Via de familie Van Gennep kwam het kasteel in handen van de gefortuneerde Amsterdamse familie Fabricius. ‘Wat er aan inboedel in het kasteel te zien is, is grotendeels nog van deze familie afkomstig’, maakt Ruyten duidelijk als we door het kasteel wandelen.

Ruyten toont in een fraai gemeubileerde salon de onlangs gerestaureerde betengeling. Ruyten heeft deze met volle overgave laten restaure-ren en het geheel getuigt van zijn oog voor detail: ‘Kijk maar hoe het bloemmotief van de wandbespanning terugkomt in het Chinees porselein.’ In een grote zaal, waar de wanden zijn bespannen met wandtapijten, komen we oog in oog te staan met jachttafereelen die geschilderd zijn door de achttiende-eeuwse kunstenaar Roest.

Het verantwoord gerestaureerde interieur toont wel aan dat een gepassioneerde parti-culier net zo goed een kasteel kan bewonen en gebruiken als een daarvoor in het leven geroepen stichting. ‘In de jaren ’60 en ’70 van de vorige eeuw hebben dergelijke kastelen en monumentenstichtingen hun nut uiteraard wel bewezen’ zegt Ruyten. ‘Maar tegenwoordig zijn er genoeg particulieren met voldoende financiële middelen om een kasteel als dit met gemak te kunnen onderhouden.’ In 1988 kocht de vader van Ruyten, die tegenwoordig in Indonesië woont, het kasteel nadat hij eer-der de zestiende-eeuwse Geldersche Toren bij Spankeren aan de IJssel had gekocht.

Dat Ruyten zich inzet voor het levend houden van de geschiedenis, blijkt wel als we het huismuseum in de kelder binnen-gaan. Fraaie houten vitrinekasten herbergen bodemvondsten, munten, portretten van vorige bewoners, gravures en foto’s die met de geschiedenis van kasteel Heukelum te maken hebben. In een van de vitrines zien we een oude gravure waarop het kasteel in ruïneuze toestand afgebeeld is. De middel-eeuwse gebouwen zijn er nog op te herken-nen. Met name de grote ronde toren waarvan nog niet zo lang geleden de fundamenteën zijn opgegraven en gedeeltelijk zijn opgemetseld zodat die tegenwoordig weer beter te zien is. Ook de aangrenzende middeleeuwse bui-tenmuur is gedeeltelijk weer opgetrokken. Van het terrein binnen deze muren is een terras gemaakt.

In het huismuseum bekijken we ook foto’s van opgravingen van het verdwenen kasteel Leyenburg. Dat kasteel was in de late Middel-eeuwen en zestiende eeuw nauw verbonden met Heukelum, maar ligt nu onder de A15.

Heel bijzonder is de kluis waarin het huis-archief wordt bewaard. Voor historici een schatkamer waarin meer over het verleden van kasteel Heukelum te vinden zal zijn. ‘Een kasteel zonder archief heeft geen ziel’, vertelt Ruyten. ‘We proberen alle archiefstukken die met dit huis te maken hebben terug te krijgen. In 1990 keerden grote delen van het oorspronkelijke huisarchief weer terug en die worden nu op professionele wijze geconserveerd en door vrijwilligers getrans-cribeerd.’ De familie Ruyten heeft daarom de ‘Stichting tot behoud van historische collecties van de heerlijkheid Heukelum en de Geldersche Toren’ in het leven geroepen. ‘Het is niet alleen belangrijk om een huis te behouden, maar ook om haar ziel in stand te houden. Dat bevordert immers de belevings-

waarde van zo’n huis. Als je een kasteel koopt, dan koop je niet alleen een eeuwenoud gebouw, maar je koopt ook een verzameling verhalen die op sommige omwonenden een enorme impact kunnen hebben. Maar goed’, besluit Ruyten, ‘voor een kasteel met een ziel is altijd geld’.

Robbie Dell’Aira

Kasteel Heukelum wordt particulier bewoond en is niet te bezichtigen. Een enkele uitzon-dering wordt wel eens gemaakt voor leden van een historische vereniging. Vanaf de openbare weg is kasteel Heukelum vrij goed te zien.

Reageren op dit artikel? Wij nodigen u uit om contact met ons op te nemen.

■ Kasteel Heukelum. Foto: R. Dell’Aira. Collectie: NKS

Recente publicaties

■ F. Coenen, R. Gerats, J. Hermans e.a.
Montfort. Een kasteel in zijn landschap
 Uitg. Stichting het Limburgs Landschap
 en Stichting Kasteel Montfort
 Te bestellen via www.limburgs-landschap.nl
 of 077-4737575
 ISBN 0-70542-06-4/ 978-90-70542-06-1
 Prijs € 49,95

■ M.C. Lenshoek-Smeets en
 R.H.M. van Immerseel
**Over ambachtsheren en kasteelbergen.
 De geschiedenis van twee buitenplaatsen
 in Kloetinge.**
 Uitg. Kastelenstichting Holland en Zeeland
 Te bestellen via www.kastelenhollandzeeland.nl
 Prijs € 27,50

■ O. Wagner en H. Laß
**...Wurfen hin in steine/ grôze und niht kleine...
 Belagerungen und Belagerungsanlagen
 im Mittelalter.**
 Beihefte zur Mediaevistik Band 7.
 Uitg. Peter Lang ISBN 3-631-55467-2
 Prijs € 68,50

■ W.Beelaerts van Blokland, Ch. Dumas
 en H. Ronnes
**De kasteeltekeningen van
 Abraham Rademaker**
 Uitg. Waanders ISBN 90-400-9114-5
 Prijs € 39,95

■ R. van de Brand
Kasteel Huyse Middelaer

Uitg. Stichting Heemkundekring
 De Grenssteen
 Te bestellen op www.degrenssteen.nl
 Prijs € 30,-

■ W. Hoogeland
**Schoonheten en de Bentincks. Geschiedenis
 van een landgoed, havezate en de bewoners**
 Uitg. Waanders ISBN 90-400-8317-7
 Prijs € 22,95

■ M. Stokroos
**Alles wat je altijd al wilde weten over
 monumenten en bouwstijlen**
 Uitg. Thoth ISBN 90-6868435-3
 Prijs € 17,50

Wie is wie

Willem de Nijs Bik, vice-voorzitter van de NKS

Om nader kennis te maken met het bestuur ontmoetten wij Willem de Nijs Bik, vice-voorzitter en sinds begin dit jaar gedelegeerd bestuurslid voor de NKS in verband met tijdelijke afwezigheid van de directeur. Hij ziet het als een nuttige ervaring om als bestuurslid bij de dagelijkse gang van zaken van de NKS betrokken te zijn en te ervaren wat er zo in de organisatie omgaat.

Laten we eerst eens teruggaan naar de beginperiode. Willem de Nijs Bik werd in 1994 benaderd voor de functie van penningmeester van de NKS. Een functie die hij vervulde tot 2003 waarna hij vice-voorzitter van de NKS werd. Bovendien is Willem de Nijs Bik voorzitter van de SKLN, lid van het algemeen bestuur van het Nationaal Contact Monumenten en vice-voorzitter van de Melchers en van Iddekinge Stichting. Met het onderwerp kasteel heeft hij veel affiniteit; 'de bekoring van het kasteel raakt de gevoelige snaar' aldus De Nijs Bik. Hij wil zich enthousiast inzetten voor het cultuurhistorisch erfgoed kasteel.

Als vice-voorzitter met speciale aandacht voor de 'faambehartiging' van de NKS heeft hij bemoeienissen met vele werkerterreinen van de stichting. Inzet is de realisatie van de doelstelling. Bedreigde kastelen is wel in toenemende mate een kerntaak van de NKS en hieraan besteedt Willem de Nijs Bik ook veel tijd en aandacht. De uitvoering van deze taak is omvangrijk en complex en de NKS ontbeert hierbij sterk een Early Warning System. Het is van belang dat de NKS in een zo vroeg mogelijk stadium wordt ingeschakeld tegen de bedreiging van een kasteel op een moment dat er nog actie

kan worden ondernomen. Bij het RACM (voormalige RDMZ) is veel expertise op het gebied van kastelenerfgoed. De samenwerking met het RACM zal daarom ook verder worden uitgebreid. Daarbij komt dat steeds vaker de behoefte bestaat aan specialistische juridische- en bestuursrechtelijke kennis. Willem de Nijs Bik zou daarom graag in contact wil treden met lezers die hierover ideeën hebben en/of hun diensten zouden willen aanbieden.

Karin Steenbrink
 medewerker NKS

■ Het bestuur van de Nederlandse Kastelenstichting: penningmeester Tim Pels, secretaris Erik Geijtenbeek, bestuurslid Clemens van de Burg, Vice-voorzitter Willem de Nijs Bik, voorzitter Lambert de Marchant et d'Ansembourg. Bestuurslid Hugo Schorer was afwezig.

Het kasteel culinair

Finen rooden Clareyt bij de veldmaarschalk

In de tijd dat de Gelderse veldmaarschalk Marten van Rossem (ca. 1490-1555) plaatsen als Antwerpen en Den Haag liet sidderen, liet hij tegelijkertijd menig adellijk huis vernieuwen en voorzien van smaakvolle renaissancedecoraties. In diezelfde periode verscheen ook het eerste Nederlandstalige kookboek in druk: 'Een Notabel Boecxken van Cokeryen'. Die publicatie ging omstreeks 1514 in Brussel ter perse en werd zo populair dat het een dankbaar voorbeeld zou worden voor latere culinaire schrijvers. De kok van de modegevoelige Marten van Rossem zal voor de veldheer vast eens een glas 'clareyt' hebben klaargemaakt. Misschien wel op kasteel de Cannenburch, waar de dan al bejaarde veldheer in 1545 korte tijd verbleef. Een beker of glas warme 'clareyt' was in de zestiende eeuw een geliefde drank om er de eetlust mee op te wekken.

Receptuur

0,65 l bloemenhoning, 0,32 l water, fles stevige rode wijn of Marsala/Malaga (Zuid-Italië/ Spanje), 1 ons kaneel, 1 ons gemberpoeder, enkele kruidnagelen, gemalen kardemom, gemalen nootmuskaat, gemalen galangawortel, lange peper (piper longum).

Meng de bloemenhoning met het water en laat dit een paar minuten koken. Schuim het af en haal het van het vuur. Doe de wijn en de specerijen erbij. Met de hoeveelheden van de specerijen kan eindeloos gevarieerd worden door van het ene meer of minder toe te voegen. Het is ook mogelijk om een ingrediënt helemaal weg te laten. Houd wel rekening met de krachtige smaak van sommige specerijen. Gember of kruidnagelen kunnen bijvoorbeeld overheersend zijn. Laat het geheel een nacht staan zodat de

■ Kasteel De Cannenburgh te Vaassen. Foto: J. Derwig. Collectie: NKS

smaken zich goed met elkaar vermengen. Zeef de volgende dag met een linnen doek of met een ander geschikt filter de resten van de specerijen uit de drank. Herhaal dit een aantal keren, totdat de drank gereinigd is. De

finen rooden clareyt is nu klaar. Hij kan zowel koud als warm geserveerd worden.

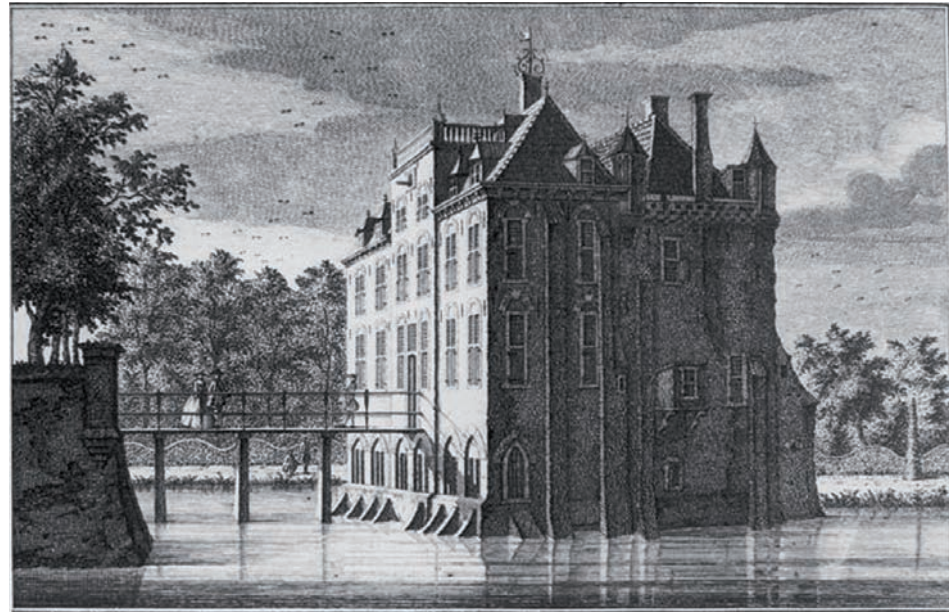
(Naar: Thomas vander Noot, Een notabel boecxken van cokeryen, Brussel [ca. 1514], nr. 166)

Wetenschap

Kasteeliconografie in het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag

Voor onderzoekers die op zoek zijn naar oude afbeeldingen van kastelen levert een bezoek aan de topografische afdeling van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) in Den Haag misschien wel die ene kasteelafbeelding op die zo moeilijk te vinden was. Heleen Vieveen conservator portreticonografie bij het RKD, schetst ons een beeld van de mogelijkheden die het RKD voor kasteelonderzoek biedt.

Voor historisch onderzoek naar Nederlandse kastelen en landhuizen is het goed te weten dat men hiervoor ook heel goed terecht kan bij de Afdeling Topografie van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) in Den Haag. De omvangrijke documentatie bevat niet alleen afbeeldingen van door kunstenaars getekende, geschilderde of gegraveerde werken, maar ook foto's, prentbriefkaarten, landkaarten, (oude) atlanten, plattegronden en knipsels uit dagbladen en tijdschriften. Bovendien is er een uitgebreide collectie boeken en tijdschriften op topografisch gebied. Het be-

treft hier grotendeels publicaties met oude en nieuwere plaatsbeschrijvingen die van belang zijn voor het beeld van stad en land en de veranderingen daarin. Om een beetje een idee van de hoeveelheid te krijgen kunnen we wat getallen noemen: het aantal

Tekening door Jan de Beijer (1703-1780) uit circa 1750 van Kasteel Gellicum (Gemeente Geldermalsen), afgebroken in 1802, loodstift, pen en penseel in grijs. Foto: RKD. Collectie: particuliere collectie.

foto's en prentbriefkaarten bedraagt circa 44.000 stuks en de hoeveelheid boeken en tijdschriften heeft het aantal van 17.000 al ruimschoots overschreden.

De afbeeldingen zijn in genummerde dozen op plaatsnaam en onderwerp gerangschikt. Een van de bijzonderheden van de afdeling Topografie is het feit dat de documentatie heel Nederland beslaat en niet plaats- of regiogebonden is. De afdeling is ooit ontstaan om het kunsthistorisch onderzoek te ondersteunen, maar is inmiddels zodanig uitgegroeid dat het een geheel eigen identi-

Tekening van Kasteel Gellicum door Paulus van Liender (1731-1797), naar de tekening door Jan de Beijer, gedateerd 1753, pen en penseel. Foto: RKD. Collectie: RKD.

teit binnen het RKD heeft verkregen. Al met al vormen de afbeeldingen en beschrijvingen van vroegere gedaantes van gebouwen, straatwanden, pleinen, stads- en dorpsgezichten een rijke voorraad aan materiaal om historische situaties te bestuderen. Zo kan men bijvoorbeeld aan de hand van gedateerde tekeningen en schilderijen nagaan hoe een gebouw er in dat jaar uitzag en, in het geval van niet meer bestaande gebouwen of locaties, hoe het er ooit uit heeft gezien. Soms werden er naar voorbeeld van dergelijke tekeningen of schilderijen prenten vervaardigd, die in grotere oplages voor een groter publiek konden

worden verspreid. Gaandeweg is er steeds meer documentatie van het RKD via de website te bekijken, waarbij ook op plaatsnamen kan worden gezocht, maar het blijft vooralsnog raadzaam het materiaal ter plekke te komen raadplegen in de nieuwe studiezaal op de begane grond van het Koninklijke Bibliotheekcomplex, of het nu om historisch of kunsthistorisch onderzoek gaat of om 'een plaatje bij een praatje'. In de nieuwe behuizing van het RKD is ook het Iconografisch Bureau opgenomen. Op deze afdeling worden Nederlandse portretten gedocumenteerd en in de documentatie van deze afdeling komen

uiteraard ook afbeeldingen van portretten van (voormalige) eigenaren van kastelen en landhuizen voor.

Heleen Vieveen,
conservator portreticonografie (RKD)

Rijksbureau voor
Kunsthistorische Documentatie (RKD)
Prins Willem-Alexanderhof 5
Postbus 90418
2509 LK Den Haag
e-mail secretariaat@rkd.nl
www.rkd.nl

De schijnwerpers op...

Raadselachtige bakken in de Menkemaborg

De Menkemaborg in het Groningse Uithuizen is een fraai ingericht huis met veel authentieke interieurelementen en voorwerpen: barokke schoorsteenmantels, een inloopbuffetkast, achttiende-eeuwse behangsels, bijzondere zeventiende- en achttiende-eeuwse meubelen en een schitterend staatsieledikant. Toch weten we niet van alle voorwerpen waarvoor die bedoeld waren.

Van twee grote diepe rechthoekige bakken in de wijn- en voorraadkelder, die open zijn aan de bovenzijde, is de functie nog altijd niet duidelijk.

De bakken zijn wit geschilderd en aan de binnenzijde is de vloer en één van de wanden voorzien van plavuizen. Op de randen van de bakken staat een houten rek waarop wijnflessen liggen. Het rek bestrijkt ongeveer de helft van de opening van de bakken. Op de voorzijde van de bakken staan de nummers 1 en 2 en de nummering gaat verder op de rekken erboven. Daaruit zou men kunnen concluderen dat de bakken te maken hebben met de wijnvoorraad, maar om een hoge stapel wijnflessen (of biervaten) hierin op te bergen was hoogst ongebruikelijk, want je kunt er dan gewoon niet meer bij.

Dienden de bakken dan voor het bewaren van ijs?

Om het terrein van de Menkemaborg liggen een aantal grachten waar's winters voldoende ijs geweest zal zijn. Van een ijskelder is dan ook niets bekend. De wanden van de bakken zijn slechts aan twee zijden betegeld, waardoor het niet geschikt was om ijs in te bewaren. Bovendien zit aan de onderzijde geen opening om het smeltwater af te voeren. Als zomerhuis van de familie Alberda zullen ijsblokken op die manier dus niet op de Menkemaborg te vinden zijn geweest. Er bestaan meer theorieën over de mogelijke functie van de raadselachtige bakken, maar tot dusver is geen enkele de juiste gebleken. Wellicht weet u wel waarvoor de intrigerende bakken bedoeld waren. U kunt dan contact opnemen met de Menkemaborg via: menkemaborg@castel.nl.

Wilt u meer weten over de Menkemaborg en de heerlijke tentoonstelling over eten en drinken in de achttiende eeuw dan verwijst ik u graag naar onze website: www.menkemaborg.nl.

drs. Ida M. Stamhuis
directeur/conservator Menkemaborg
Menkemaweg 2
9981 CV Uithuizen

■ De raadselachtige bakken in het souterrain van de Menkemaborg. Foto: I. Stamhuis. Collectie: Menkemaborg.

Bedreigde kastelen

In toenemende mate meldt men aan de NKS via het Meldpunt Bedreigde Monumenten, de I12-lijn van de monumentenwereld, gevallen van bedreigde kastelen, kasteelterreinen, ruïnes en buitenplaatsen. Of dit betekent dat er inderdaad steeds meer gevallen te melden zijn of dat men ons beter weet te vinden, is niet duidelijk. Waarschijnlijk is het een combinatie van beide. Hieronder vindt u een aantal van de cases die de NKS op dit moment in behandeling heeft. Een compleet overzicht van de bedreigde kastelen, waarvoor de NKS zich op dit moment inzet, vindt u op www.kastelen.nl.

Huis ter Horst in Loenen (Gelderland)

De melding over het Huis ter Horst heeft betrekking op de plannen om rondom het dorp Loenen een rondweg aan te leggen. Dit kan een bedreiging betekenen voor de nu nog ongeschonden directe omgeving van het kasteel door bouwactiviteiten en verkeersdruk.

Kasteelterrein Stoutenburg bij Amersfoort (Gelderland)

Al enige tijd was het onrustig omtrent de toekomst van het kasteelterrein van het kasteel Stoutenburg. Het landgoed Stoutenburg is in eigendom van het Utrechts Landschap. Deze organisatie heeft plannen om landgoed en kasteelterrein te laten opleven en aantrekkelijk te maken voor het publiek. Op zichzelf een prijzenswaardig streven. Men heeft echter het plan opgevat om op het kasteelterrein een nieuw, vierkant, kasteel Stoutenburg te laten herrijzen. Precies op het kasteelterrein, op de nog aanwezige resten van het voormalige kasteel. Uit opgravingen is echter gebleken dat het bij Stoutenburg in origine een rond kasteel betreft.

De NKS meent dat nieuwbouw best mogelijk is, maar dan niet op die bewuste plek en niet in die vorm. Het voorliggende ontwerp, de architect en het ontwerp zijn al bepaald, doet geen recht aan deze historische plek, in tegendeel.

De NKS heeft de minister van Onderwijs Cultuur en Welzijn een brief gezonden met het verzoek het kasteelterrein en de resten

van Stoutenburg zo spoedig mogelijk de beschermde status te geven. Er volgden vele positieve reacties op onze actie. Hoewel het aanvankelijk nauwelijks mogelijk leek een discussie aan te gaan, blijken er nu toch enige openingen te zijn. Wellicht is het mogelijk om tot een bevredigende oplossing te komen.

Kasteel Eerde te Ommen (Overijssel)

De Vereniging Natuurmonumenten, eigenaar van het kasteel en het landgoed Eerde, heeft in samenwerking met de Internationale School, gevestigd in het kasteel, het plan opgevat in de directe omgeving van het kasteel zelf, ondergronds en bovengronds uitbreiding te realiseren.

Na een gesprek met Natuurmonumenten en de schoolorganisatie en een bezichtiging ter plekke moest echter toch de conclusie worden getrokken dat het gekozen ontwerp voor het kasteel geen oplossing vormt. Het ontwerp voor de nieuwbouw laat een talud van 60 meter lang en 20 meter breed zien, vanuit het kasteel gezien oplopend tot 4 meter hoog. Met het gezicht naar het kasteel toe staat men daar voor een 4 meter hoge en 20 meter brede glazen pui. Er is in de plannen voor zover ons bekend geen ruimte gemaakt voor archeologisch onderzoek. De bezichtiging heeft duidelijk gemaakt dat de gebruiksdruk op het kasteel niet verminderd wordt.

De NKS heeft daarom zowel aangaande de plannen alsook aangaande de gevolgde procedure door de gemeente bij de gemeente Ommen bewaar aangetekend alsmede de Rechtbank Zwolle ingelicht. Deze actie wordt mede ondersteund en mede gedragen door de Stichting Buitengoed Overijssel.

Kasteel Almelo bij Almelo (Overijssel)

De gemeente Almelo heeft plannen om bij een van de invalswegen van Almelo, in de directe omgeving van het particulier bewoonde kasteel Almelo, een flatgebouw neer te zetten van 20 verdiepingen hoog. De bouwactiviteiten zullen het nu nog ongestoorde karakter van kasteel en park

bederven. Onderzocht moet worden of de bouwactiviteiten invloed zullen hebben op de waterstand in dit gebied, in verband met de beuken op het landgoed, en welke gevolgen de bewoningstoename en verkeerstoename in de nabije omgeving van het kasteel zullen hebben. Alertheid is geboden. Samen met de Stichting Buitengoed Overijssel zoekt de NKS uit welke stappen we kunnen ondernemen om het nu nog ongestoorde karakter van het kasteel te beschermen.

Meldt bedreigingen van kastelen via het Meldpunt Bedreigd Erfgoed op www.kastelen.nl. Wij zijn voor de bescherming van ons cultureel erfgoed van uw meldingen afhankelijk!

De reactie van de NKS op een mogelijke herbouw van de donjon van Het Valkhof (Kasteelkatern 17)

De NKS is van mening dat als er zo weinig van een gebouwd monument over is, herbouw niet zinvol is. Een goede beschrijving, conservering, en (bijvoorbeeld) een goede virtuele presentatie ter plekke is voldoende. De restauratienood in ons land is hoog en het geld kan maar een keer worden uitgegeven.

Oproep documentalist NKS

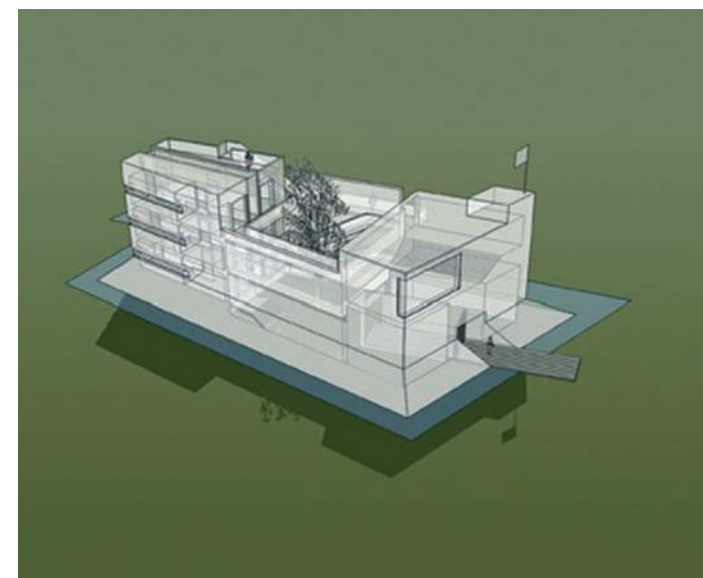
De NKS is op zoek naar iemand die het documentatieteam van de stichting wil versterken. Het documentatiecentrum van de NKS is van onschatbare waarde voor iedereen die zich bezighoudt met onderzoek naar kastelen en buitenplaatsen. Bovendien ondersteunt de documentatieafdeling de NKS bij haar beschermende taak. Het aanvullen van onze documentatiemappen met artikelen uit kranten en tijdschriften en relevant beeldmateriaal is van belang, omdat het op deze wijze voor de NKS mogelijk blijft de ontwikkelingen rondom kastelen en buitenplaatsen in de pers op de voet te volgen. Bent u geïnteresseerd? U kunt reageren door te bellen met de NKS (tel. 0343-578995).

Actueel

Kasteel als safe house voor het vrije woord

Bij de ontwerpwedstrijd House for Sale voor een villa in het woongebied Leidsche Rijn is de eerste prijs toegekend aan een modern kasteel. Kasteel Leidsche Rijn, zoals het ontwerp heet, is een bedenkfel van fotograaf Hans Aarsman en ontwerper Erik Kessels. Zij willen dat het kasteel, dat moet worden uitgevoerd in knalrood beton, een safe house wordt voor het vrije woord en het onafhankelijke denken. De ontwerpers menen dat het ontwerp aansluit bij het feit dat sommige mensen moeten onderduiken omdat ze worden bedreigd vanwege de standpunten die zij uitdragen. Het kasteel is daarmee eigenlijk bedoeld als denktankhuis, waarin mensen in vrijheid en veiligheid kunnen werken aan initiatieven om de maatschappij te verbeteren. De prijs bestaat uit de uitvoering van het ontwerp. Meer informatie vindt u op: www.beyondutrecht.nl.

Bron: NRC Handelsblad

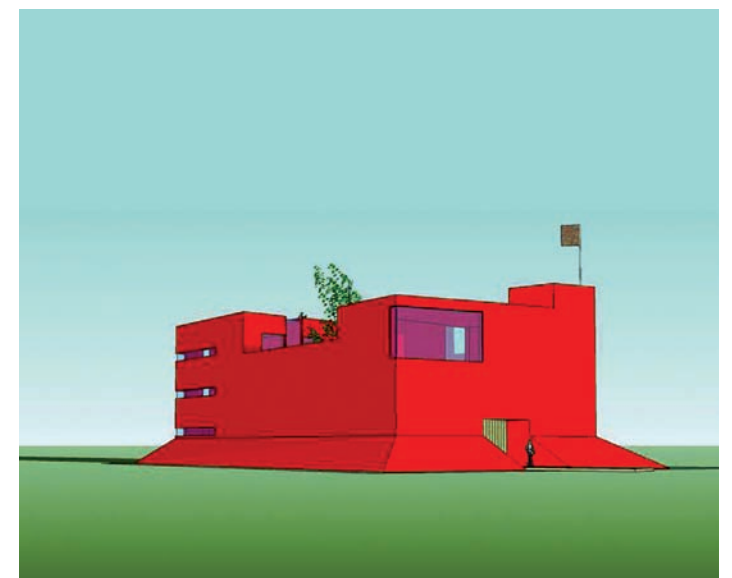

Kasteel Leidsche Rijn in vogelvlucht. Het winnende ontwerp voor de ontwerpwedstrijd Safe House. Ontwerp: Hans Aarsman en Erik Kessels. Bron: www.beyondutrecht.nl

Samenwerkende kastelen in de Bollenstreek

Op 14 oktober is bekend gemaakt dat Kasteel Keukenhof, de Ruïne van Teylingen en 't huys Dever gaan samenwerken bij het programmeren van toeristische en culturele evenementen. Op 14 april 2007 wordt de 'Dag van het kasteel in de Bollenstreek' georganiseerd. Tijdens deze dag kunnen belangstellenden deelnemen aan een fietstocht door de bloeiende bollenvelden en langs de kastelen in dat gebied. Ook bestaat de mogelijkheid verschillende voorstellingen bij te wonen. Zo zal er in de Ruïne van Teylingen een toneelstuk worden opgevoerd over het leven van Jacoba van Beieren, wordt op 't Huys Dever het middeleeuwse leven in beeld gebracht en zullen op Kasteel Keukenhof de salons tijdelijk worden bewoond in het kader van living history.

Bron: Duin & Bollenstreek

Kasteel Leidsche Rijn. Het winnende ontwerp voor de ontwerpwedstrijd Safe House. Ontwerp: Hans Aarsman en Erik Kessels. Bron: www.beyondutrecht.nl

Agenda

■ Kasteeltuinen Arcen

Lingsforterweg 26, Arcen,
www.kasteeltuinen.nl

In Winterwonderland van 24 december t/m 7 januari 2007 zal het kasteel toneel zijn van bijzondere bloemsierkunst. Op de zolderkamers van het Koetshuys ontdekt u kruiden- en geurkamers. Verder een actieve en creatieve tentoonstelling van Lego voor de liefhebber.

■ Kasteel en Park Rosendaal

Rosendaal 1, Rozendaal,
www.mooigelderland.nl

Kasteel Rosendaal opent van 26 t/m 29 december haar poorten voor publiek tijdens de speciale winteropenstelling. In het kasteel staan oud speelgoed en prachtige

19de-eeuwse serviezen opgesteld. Voor de kleintjes is een zoekspel uitgezet en voor de oudere kinderen is er een leuk vraag- en antwoordspel. Aan het eind van de rondgang door het kasteel krijgen alle kinderen een leuk presentje mee naar huis.

■ Slot Doddendaal

Binnenweg 2, Ewijk,
www.kasteelconcerten.nl

Een Berlijnse muziekmiddag bij Mendelssohn met werk van zijn grote voorganger en van de Romantische meester zelf. Programma: Mendelssohn, Konzertstücke op 113 & 114, Mozart: aria's 'Parto' en 'Non più di Fiori'. Op 14 januari in Kasteel Doddendaal te Ewijk en op 21 januari in Landgoed het Laer te Ommen.

■ Kasteel de Haar

Kasteellaan 1, Haarzuilens,
www.kasteeldehaar.nl

Trollenfeest van 21 t/m 23 februari, vrolijk evenement voor kinderen vanaf 4 jaar én

hun familie. Tante Troll brengt samen met de andere trollen een gevarieerde show vol humor, muziek en fantasie. Kaarten kunt u bestellen bij de Haar.

■ Kasteel Middachten,

Landgoed Middachten 3, De Steeg,
www.middachten.nl

De kerstopenstelling van Kasteel Middachten zal dit jaar plaatsvinden van dinsdag 12 t/m zondag 17 december 2006 van 11.00 tot 19.00 uur.

Tijdens deze kerstopenstelling wordt speciale aandacht besteed aan de hulst (*Ilex aquifolium*). Zowel de groene als de bontbladige vorm worden in kunstzinnige kerststukken, guirlandes en kerstkransen verwerkt. Ook worden enkele hulstbomen versierd en deze zullen in sommige salons de traditionele kerstden vervangen.

GVO is een flexibel, enthousiast, middelgroot en meedenkend full-service grafisch bedrijf.

Qua uitvoering ijzersterk, niet alleen door de hechte band binnen het team maar ook door haar netwerk en gedegen kennis van de markt.

In combinatie met de laatste stand van de technologie, enthousiasme, humor en ambitie werken we hard aan de verwezenlijking van wat u als klant wenst. Topkwaliteit, en dan niet alleen in het eindresultaat, maar tevens in begeleiding, dienstverlening en service. Met minder nemen wij namelijk geen genoegen.

GVO is in een bepaalde mate voorspelbaar en wil dat ook blijven. Hoe voorspelbaarder, hoe beter. We streven ernaar om iedere planning en afspraak na te komen in combinatie met een constant hoog kwaliteitsniveau. Voor u dus géén verrassingen als u zaken doet met GVO.

Een kleine greep...

Complete campagnes, brochures, leaflets, folders, posters, advertenties, logo's, huisstijlen, presentatiemappen, huis-aan-huis foldering, interactieve cd-rom producties, radio commercials, voor profit en non-profit organisaties, media-plaatsingen, DM, verpakkingen, etc ...

Interesse, stuur een e-mail naar info@gvo.nl of bel (0318) 54 40 33 en vraag naar verkoop!

Studio
Marketing –
Communicatie

Prepress
Vormgeving

Press
Drukken

Afterpress
Afwerken

Expeditie

Omvang

gvo grafisch bedrijf bv • Zuivelstraat 12 • 3903 AE Veenendaal • Postbus 48 • 3900 AA Veenendaal
Telefoon (0318) 54 40 33 • Fax (0318) 52 94 97 • ISDN (0318) 54 85 90 • E-mail info@gvo.nl • www.gvo.nl